

Kustland

terug naar de toekomst

MARC MARTENS [BUREAU VOOR ARCHITECTUUR EN PLANNING]

Ruimteplanner en 'local boy' Marc Martens kijkt met een kritische blik naar zijn geliefde Vlaamse kustlijn, maakt een inventaris van recente toekomstplannen en –ontwerpen en probeert zich vanuit verleden en heden een leefbare toekomst voor te stellen voor dit gebied. Een bijwijlen ontroerend verhaal, aangevuld met een paar vlijmscherpe gewetensvragen... (KR)

Nergens in Vlaanderen is de ruimtelijke structuur van een streek zo herkenbaar en tegelijk zo complex als in de kustregio. In de loop van de geschiedenis zijn er fascinerende relaties gegroeid tussen de morfologie van de kuststrook, de menselijke nederzettingen, de strijd van de kustbewoners om in barre natuurlijke omstandigheden te overleven, maar ook hun creatieve respons op maatschappelijke veranderingen. De actuele debatten over de kust daarentegen zijn eerder arm en selectief. Ze gaan hoofdzakelijk over sectorale thema's zoals kustverdediging, toerisme, vastgoed, veroudering. Dat staat allemaal in schril contrast met de vroegere cohabitatie van kustbewoners met natuur en bezoekers uit het binnenland. Wij geloven dat Kustland maar een toekomst heeft als het zijn rijke cultuur inzet om antwoorden te bieden op de uitdagingen van deze eeuw. De opgave is niet gering: er staan ons (nieuwe?) klimaatveranderingen en sociale transformaties te wachten die we vandaag amper kunnen vatten. Dit artikel is noodgedwongen hypothetisch en polemisch: het is een uitnodiging aan al wie van Kustland houdt om de toekomst van dit gebied grondig te exploreren.

Terugkijken

DE KUSTLIJN KOMT BOVEN WATER

Zes miljoen jaar geleden lag Vlaanderen volledig onder de zeespiegel. De kustlijn liep ongeveer van Calais tot Maastricht. Toen de zee naar het noorden opschoof werd het Scheldebekken gevormd. Zandbanken werden opgestuwd door de verplaatsing van de grote watermassa. De heuvels bevatten niet alleen zand maar ook glauconiet, waardoor de typische bruine ijzerzandsteen ontstond. Noorderwinden voerden leem en vruchtbare grond aan, die de getuigenheuvels bedekten. De klei spoelde gedeeltelijk af naar de waterlopen. Toen het klimaat milderde ontstond het Kolenwoud, met breed wortelende loofbomen zoals eik en haagbeuk.

De kustlijn die tijdens opeenvolgende geologische periodes vorm kreeg vertoonde een opeenvolging van schorren, slikken en kreken. Bij hoogwater overspoelde de zee het laaggelegen land langsheen brede getijdengeulen. Actuele plaatsnamen herinneren daar nog aan. Testerep was een langgerekt stuk veengrond gevormd door alluviale zee-afzettingen. Aan landzijde werd het eiland van de polders gescheiden door een lange kreek die vanuit het IJzer-estuarium doorliep tot aan het huidige Oostende. De

ER STAAN ONS KLIMAATVERANDERINGEN EN EEN SOCIALE TRANSFORMATIE TE WACHTEN DIE WE VANDAAG AMPER KUNNEN VATTEN.

dorpen op dit eiland droegen de naam *Westende*, *Middelkerke* en *Oostende*. . . Het gebruik om kleine vissersschuiten op beschutte plekken aan land te brengen, te '(h)ydén', leidde tot de plaatsnamen *Koksijde*, *Lombardsijde*, *Raversijde*. . .

POLDERVOLK

Heel vroeg al dwalen er mensen rond in dit wadengebied, ook al is het er niet veilig – getuige het hardnekkige verhaal van een edelman die door het opkomende water werd verrast. Gaandeweg slibben de getijdengeulen dicht en vanaf de negende eeuw lijkt er bewoning te ontstaan in de schorren. Het economisch belang van de polders groeit: ze vormen de machtsbasis van het graafschap Vlaanderen. In de twaalfde eeuw worden de geulen ingepolderd. Met ingewikkelde waterbeheersingswerken weren ze de zee bij hoogtij en voeren ze landwater af bij laagtij. In de vijftiende eeuw geeft Jan zonder Vrees opdracht om alle dijken met elkaar te verbinden en zo de Gravejansdijk te vormen, die het graafschap van noord tot zuid beschermt. De interactie tussen natuurlijke fenomenen en menselijke ingrepen heeft gaandeweg de rechte kustlijn gekneed die we vandaag kennen. Het leven in het kustgebied blijft echter precair. Vandaag ligt de vloedlijn heel wat meer landinwaarts dan in de twaalfde eeuw: verschillende nederzettingen en dorpen zijn in zee verdwenen. De beruchte Sint-Elisabethstormen van 1404, 1421 en 1424 hebben in het collectieve geheugen van de kust mythische proporties aangenomen. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat de meeste kustdorpen uiteindelijk werden gesticht op een beschutte plaats achter de duinengordel.

VREEMDE VOGELS

De dorpelingen zullen raar opgekeken hebben toen welstellende burgers vanuit het binnenland naar zee afzakten. Het rijk volk bouwde herenhuizen in rij, die ze noemden naar hun dochters of geliefden: villa Edith, villa Manon, villa Paulette. . . Wat bezielde hen om pal aan het strand te gaan huizen, in weer en wind? Gelukkig verbleven ze daar alleen in de zomermaanden, terwijl ramen en deuren in de winter werden dichtgetimmerd. Naar het voorbeeld van de stadsboulevards werd een brede promenade aangelegd tussen huizenrij en strand. Op de Dijk paradeerde de burgerij niet alleen met haar welstand en chique kleren, maar ook met haar huwbare zonen en dochters. De interactie tussen kustmorfologie en nederzetting was ook nu weer opmerkelijk. Waar de duinengordel breed was, verrezen belle-époquewijken zoals de Dumontwijk in De Panne, de

HERINNERINGEN VAN EEN KAKKERNESTJE

'Ik ben opgegroeid in een klein stadje aan de landinwaartse grens van de Westhoek, op zo'n zestig kilometer van de kust. Net na de oorlog fietsten mijn ouders regelmatig op en af naar De Panne om er mosselen met friet te eten. Toen mijn oudste broer naar de humaniora ging, sukkelde hij zogezegd met zijn gezondheid. Onze huisdokter raadde 'jodium' aan, een wondermiddel dat in de lucht hangt op korte afstand van de zee. Voor mijn bescheiden ouders was het een hele opgave om een lang verblijf aan de kust te regelen voor hun 'oudste'. Gelukkig kregen ze hulp. Verre kennissen uit een buurgemeente baatten het hotel Britannia uit in Oostduinkerke. Er werd snel een schappelijke regeling getroffen. Ik was de jongste thuis (het 'kakkernestje') en moest mijn broer vergezellen. En zo trokken we met ons tweetjes voor een maand naar zee! De hotelbazin waakte over ons, ik hing rond in de keuken van het hotel, kreeg lekker eten en snoep in overvloed, was geliefd bij de hotelgasten, en speelde met de lokale kinderen die daar nog talrijk woonden in de buurt van de Koninklijke Baan... De zee bleef mijn hele jeugd lang een rol spelen. Zo troffen mijn ouders een leuk arrangement voor de zomervakanties: ze waren bevriend met een kroostrijke familie waarvan 'nonkel pastoor' schooldirecteur was aan de kust. En dus gingen we iedere zomer met wel twintig bengels naar zee. We trokken op met de kinderen uit de buurt en kwamen aan huis bij de lokale burgerij. De apotheker nam ons mee op lange wandelingen in de polders en vertelde over de Eerste Wereldoorlog... Overigens, mijn broer is met de dochter van de apotheker getrouwd.'

Reminiscensies als deze werden opgetekend in het kader van het onderzoek 'Regionaal kustnetwerk' (2010), in opdracht van het Agentschap voor Binnenlands Bestuur - Team Stedenbeleid.

Concessie in De Haan en het Zoute in Knokke – de laatste twee naar de plannen van de Duitse architect Joseph Stübgen. Er ontstond een vreemde cohabitatie tussen dorpsbewoners en rijke gasten: boeren en garnalvissers trokken met hun paarden de strandkarren tot aan de waterlijn, forse boerinnen inden strandtaksen, vissers omgord met kurkblokken speelden 'redder'. Door de komst van het betaald verlof en de groei van het massatoerisme werd die cohabitatie nog intenser. Kustbewoners trokken zich 's zomers terug in kelders en bijgebouwen om zoveel mogelijk kamers van hun huis te verhuren. De 'pretboeren' (preiboeren) van Middelkerke hadden al vlug door dat hun veld in de zomer best dienst kon doen als camping: de duingordel was er smal en de zee dus dichtbij.

VECHTEN TEGEN HET ONOVERWINNELIJKE

Het harde leven aan zee heeft ongetwijfeld sporen nagelaten in het karakter van de kustbewoners. Vissers die bij negen beaufort op zee varen hebben geen tijd voor zielenroerselen: het is 'pompen of verzuipen', 'alle hens aan dek'. Zwemmen is voor zeelieden geen optie: beter een snelle verdrinkingsdood dan een urenlange doodstrijd. Vorige eeuw pendelden sommige kustbewoners nog dagelijks van de kust naar de Borinage: ze vonden werken in de koolmijn veiliger dan varen op zee.

VORIGE EEUW PENDELDEN SOMMIGE KUSTBEWONERS DAGELIJKS VAN DE KUST NAAR DE BORINAGE: ZE VONDEN WERKEN IN DE KOOLMIJN VEILIGER DAN VAREN OP ZEE.

Net als elders is er economisch verval. Honderd jaar geleden werd de Vuurtorenwijk in Oostende gesloopt om een nieuw Visserijdok te bouwen, maar vandaag is de visserij uitgeleefd. Voor een bevolking die zoveel heeft moeten opofferen voor deze riskante economische activiteit is dat een zware slag: in alle kerken worden slachtoffers op zee herdacht. Decennia geleden moesten de werklui al behoorlijk flexibel zijn: het toerisme bracht alleen in de zomer wat op, zodat veel kustbewoners 's winters een 'seizoens'beroep uitoefenden in de diamant of in de textiel. Vele kustbewoners hebben de voorbije eeuwen schade geleden en geliefden verloren in stormweer. Tijdens de Sint-Niklaasstorm van 6 december 2013 dachten heel wat inwoners van Oostende en Bredene terug aan de ramspoed van 1953, toen acht mensen daar het leven lieten. Er zit telkens niets anders op dan puin te ruimen en je leven weer op te pakken. Maar wanneer zee en wind weer onbarmhartig op het land inbeuken, dan moet je wel sterk zijn in je hoofd. Vraag maar aan *le Grand Jacques*...

Rondkijken

De kustregio is altijd gekenmerkt door een intense wisselwerking tussen zee, strand, duinen, polders en menselijke aanwezigheid. Toch is dit gebied in vele actuele debatten een geïsoleerd begrip geworden, zonder veel context. En maatschappelijke transformaties veroorzaken scheuren en scheidingslijnen in het homogene kustbeeld.

EINDE VAN EEN ICOON

Globalisering en democratisering zijn zulke trends. De geprivilegieerde banden van welbepaalde groepen toeristen met Kustland zijn voorgoed doorbroken. In de negentiende eeuw was de kust de geliefde pleisterplaats van de Belgische bourgeoisie en haar internationale relaties, met als perfecte illustratie de stedenbouwkundige interesse van Leopold II voor Oostende, Brugge, Knokke en De Haan. In de twintigste eeuw volgden in eerste instantie de bewoners uit het onmiddellijke hinterland en later de hele Belgische werkende bevolking, voor wie een kustvakantie een specifieke beleving van verworven welvaart werd. Vandaag liggen de vakantiebestemmingen voor alle maatschappelijke groepen verspreid over heel de wereld. De Fransen verliezen hun interesse voor de omgeving van De Panne, de Duitsers zien De Haan niet meer als een unieke zeebestemming, de Vlaamse

tweeverdieners vliegen meerdere keren per jaar naar andere continenten. Vele landgenoten voelen zich nog altijd aangetrokken door de kust en specifieke kustplaatsen: artiesten zoals Arno of Amélie Nothomb vertellen erover; je zou een goed gestoffeerd congres kunnen organiseren met de Vlaamse stedenbouwkundigen die een optrekje hebben in Oostende. Maar de unieke betekenis van de Belgische kust is onderhevig aan erosie: ze begint stilaan te vervagen in onze collectieve beleving.

SECTORALE SCHEUREN

Onze hedendaagse samenleving kreunt onder de sectorale versplintering. Ieder maatschappelijk vraagstuk wordt met een specifieke professionaliteit aangepakt, zonder foutmarge, in de illusie dat perfectie en absolute veiligheid binnen bereik zijn. Op iedere vraag volgt een technisch, technocratisch en technologisch antwoord: instituten, agentschappen, onderzoekscentra en diensten die met overgave de hun toevertrouwde deelkwestie aanpakken en regelen. Actoren op het veld – bestuurders, ondernemers, architecten, dienstverleners – krijgen geen appreciatiemarge meer, er is geen plaats voor *common sense*. Dat leidt tot onsamenhangende projecten en contraproductieve ingrepen, ook aan de kust. Het volstaat om enkele sectoren in het vizier te nemen: de kustverdediging, het toerisme, het vastgoed.

Uiteraard is **KUSTVERDEDIGING** hier aan de orde: het aanzienlijke patrimonium van de kustregio opgeven is maatschappelijk op geen enkele manier te verantwoorden. Ons gewest heeft ongetwijfeld een expertise die onze buurlanden ons benijden; zo kwam Vlaanderen meermaals positief aan bod in diverse reportages van het magazine *Thalassa* op de Franse tv-zender France 3. Maar ligt de klemtoon niet eenzijdig op zandsputten en betonstorten? Laten de overheden zich niet te veel beïnvloeden door het lobbywerk van enkele sterke economische spelers? Zou het project van de Vlaamse Baaien, waarvan de effectiviteit in de wandelgangen overigens erg betwijfeld wordt, niet beter uitgebreid worden naar een geïntegreerd project waarbij natuur, duinen en polders betrokken worden?

Ook de **TOERISTISCHE SECTOR** lijdt aan tunnelvisie. Gelukkig hebben stakeholders zoals Westtoer (het autonome provinciebedrijf voor toerisme en recreatie in West-Vlaanderen, nvdr) overtuigende inspanningen geleverd om het toerisme in een breder perspectief te plaatsen en de beleving van het hinterland

DE VEROUDERINGSGRAAD IS AAN DE KUST HOGER DAN IN DE REST VAN WEST-VLAANDEREN

te betrekken bij de kustbeleving. Maar het merendeel van de spelers – de vele zelfstandigen in de horeca, de concurrerende kustgemeenten – vertoont een uiterst conservatief gedrag en herhaalt jaarlijks dezelfde evenementen, dezelfde festivals, dezelfde menu's.

De **VASTGOEDSECTOR** – ook daar is het treurig gesteld. Decennialang zijn minderwaardige appartementen op de markt gebracht: amper winddicht, slecht geïsoleerd, voorzien van energievretende elektrische verwarming, zo goed als geen akoestisch comfort. Het is niet op initiatief van de bouw wereld zelf, maar dankzij een strengere regelgeving (EPB) dat er een kentering is gekomen in de energetische kwaliteit. De lokale overheden hebben ook verstek laten gaan: voor de meeste gemeenten vormen tweede verblijven een te belangrijke bron van inkomsten om beperkend op te treden. De overgrote productie blijft eenzijdig gericht op vakantieverblijf en biedt geen duurzame woonkwaliteit aan. De ruimtelijke ordening tot slot heeft aan het kortste eind getrokken. Marktmechanismen hebben het ruimtegebruik haast volledig bepaald. Ondanks Gewestplannen en het Duinendecreet blijven natuur en open ruimte ook vandaag nog onder druk staan.

SUBURBANISATIE EN VERGRIJZING

Ook ruimtelijk en sociaal kent Kustland specifieke vormen van segregatie. De suburbanisatie, die een leegloop van bepaalde bevolkingsgroepen uit steden heeft veroorzaakt, speelt ook aan de kust. Vooral jonge gezinnen zien een woning in de onmiddellijke omgeving van strand en dijk, of in het centrum van de kustgemeenten niet meer zitten: ze trekken naar de vele villaverkavelingen rond de polderdorpen. De intrigerende wisselwerking tussen permanente bewoners en bezoekers gaat daardoor verloren, kinderen van toeristen vinden geen lokale speelkameraadjes meer op het strand. Het beeld is natuurlijk genuanceerd: sommige kustgemeenten zoals Bredene en Oostende hebben nog een stevig aandeel lokale bewoners, maar elders is het buiten het toeristisch seizoen maar een desolate bedoening. De kust vergrijs. ¹ De verouderingsgraad is er hoger dan in de rest van West-Vlaanderen, met uitschieters in Koksijde en Knokke-Heist. Ook in de migratiepatronen zien we een overwicht van oudere inwijkelingen. Van de kustbevolking is 27 procent ouder dan 65, terwijl het Vlaamse gemiddelde op 18 procent ligt. De veroudering aan de kust heeft niet alleen negatieve gevolgen:

¹ De gegevens in deze paragraaf komen van prof. Dominique Verté (VUB) op het Kustforum van 26 februari 2014

nieuwkomers vertonen een grote bereidheid om te participeren in het maatschappelijk leven en velen engageren zich in allerlei vormen van vrijwilligerswerk. Ze dragen bij tot permanente bewoning en verhogen zo de draagkracht van diensten en voorzieningen.

Anderzijds leidt de vergrijzing tot sterke vormen van segregatie. De ene kustgemeente is de andere niet: sommige gemeenten trekken blijkbaar veel arme bejaarden aan, die een beroep moeten doen op het OCMW. Een kustburgemeester vertelde ons dat 70 procent van de gasafsluitingen (wegens wanbetaling) gebeuren bij recente inwijkelingen uit de streek van Charleroi. ² 32 procent van de ouderen woont in zeedijkwijken, net die plaatsen met heel weinig sociale cohesie waar vereenzaming om de hoek loert. De slechte staat van het oudere vastgoed in sommige kustgemeenten speelt hier zeker een rol: de uitgeleefde appartementen zijn er goedkoper dan in het binnenland.

METROPOLITAAN KUSTLANDSCHAP 2100

Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen stelt een 'stedelijk netwerk Kust' in het vooruitzicht als één van de speerpunten van de gewenste ruimtelijke structuur van Vlaanderen. Maar aan dat vage begrip is tot nu toe niet veel invulling gegeven. De provincie West-Vlaanderen van haar kant heeft zwaar ingezet op de kust maar vond geen groot draagvlak voor haar initiatieven: de tussenkomst van de provincie wordt in de kustgemeenten eerder gepercipieerd als bemoeizucht dan als ondersteuning voor de lokale vragen. Het periodieke overleg van de kustburgemeesters tenslotte zorgt voor praktische afstemming ('we moeten elkaar niet domweg beconcurreren met dezelfde feesten en kermissen tijdens het toeristisch seizoen') maar levert geen stevige visie op voor de kust als geheel.

Gelukkig voelen heel wat deskundigen zich oprecht betrokken

² We hadden in 2010 een hele reeks gesprekken met kustburgemeesters en andere bevoorrechte getuigen, in opdracht van het Team Stedenbeleid

bij de kust en kijken ze over de grenzen van hun discipline heen: economen weten inmiddels dat de economische structuur van de kust méér moet zijn dan toerisme, kustverdedigers beseffen best dat stormen niet alleen met harde maatregelen kunnen getemd worden. Het schaamteloze gelobby en het platte opportunisme voorbij, tekent zich gaandeweg een geïntegreerde benadering af. Het exploratief ontwerpend onderzoek in de studie 'Metropolitaan Kustlandschap 2100' opent perspectieven. Het artikel van Geldof en De Bock elders in dit nummer situeert de inzet en het verloop van deze studie.

Toch blijft enige terughoudendheid gewenst. De kust vloeit nu eenmaal voort uit een samenspel van natuur en mensen, en het is niet omdat we een consensus bereiken in besloten cenakels van experts, dat we een draagvlak creëren voor onze plannen. Ooit zal het project 'Metropolitaan Kustlandschap 2100' het voorwerp moeten worden van een ruim en langdurig publiek debat.

Een ommetje: kijken naar Wisselland

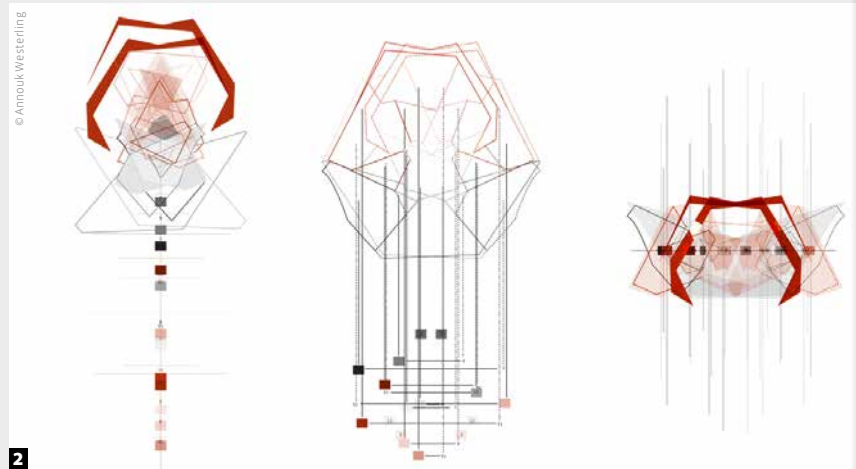
De tentoonstelling 'Wisselland' (kaderstuk op volgende pagina), die eind vorig jaar onderdak vond in het cultuurcentrum Scharpoord van Knokke-Heist, bespeelt een heel ander register. Het Vlaams Architectuurinstituut nodigde vijf ontwerpteams uit om hun verbeelding de vrije loop te laten en hun visie op de toekomstige kust uit te tekenen. De tentoonstelling werd afgesloten met een debatavond waar de ontwerpers niet alleen geconfronteerd werden met opinies uit de baggerwereld, het natuurbehoud, de vastgoedsector, de kustverdediging, maar ook met de uitdagende denkbeelden van de non-profit denktank Magnificent Surroundings.org, die de intrigerende toekomstverkenning 'Future Commons 2070' publiceerde. Drie projecten hadden een architectuurontwerp als uitgangspunt terwijl twee andere projecten vanuit een planningperspectief waren uitgewerkt.

ARCHITECTUUR

In het ontwerp van **MIKE VICTOR VICTOR + SVEN VERBRUGGEN** zien we een langwerpig volume dat de navelstreng met het binnenland vormt. Het verkeer verloopt op het dak van dit gebouw terwijl de onderliggende verdiepingen logistieke functies en parkeerplaatsen herbergen. In het deltagebied rond deze centrale sokkel liggen vier clusters aange-meerd, die compact en gestapeld wonen vermengen met andere functies: jachthavens, voetbalvelden, wandelterrassen, adembenemende uitzichten op zee en polders... De beeldsimulaties roepen herinneringen op aan het Atlantis van Edgar P. Jacobs of aan de surrealistische stadsbeelden van de Chirico. [1]

FREDERIC VANDONINCK WOUTER WILLEMS ARCHITECTEN I.S.M. ANNOUK WESTERLING + SIS MATTHE brengen gelijkaardige beelden van een futuristische bebouwing in een Venetiaanse lagune. Ze kiezen resoluut voor lange golfbrekers die hoog en diep in zee reiken. Wonen en werken zijn georganiseerd in hoge schijven aan weerszijden van de strandhoofden. In de brede ruimte tussen de golfbrekers kunnen polders, duinen en zee natuurlijk en ongeremd in elkaar vervloeien. [2]

C.T. ARCHITECTS defragmenteren de kustlijn en plooiën die opnieuw samen tot een stervormige stad gevestigd in hoger gelegen poldergebied. Middenin de stad ligt een grote open collectieve parkruimte met een diameter van 800 meter. De randen en uitwaaiende stralen van de ster worden bebouwd met afnemende dichtheid van het centrum naar de omliggende polders. [3]

De ontwerpen gaven aanleiding tot levendige discussies. Zijn dit wel geschikte woon- en werkmilieus voor de uiterst diverse kustbevolking? Is het wel slim om toekomstige bebouwing in weer en wind op strandhoofden op te richten, terwijl de eeuwenoude kustgeschiedenis leert dat men beter schuilt achter de duinen? Is het ontwerp van de stervormige polderstad wel open genoeg om evolutie en groei toe te laten? Maar vooral, is het denkbaar om het hele gebouwenpatrimonium van de kust zomaar op te geven?

Research for/by design?

Wisselland heeft aangetoond dat mensen geraakt kunnen worden door mooie ontwerpen, ook al gaat het om abstracte en surrealistische toekomstverkenningen. De tentoonstelling was alvast een aanzet tot een publiek debat over de toekomst van Vlaanderen. We moeten echter verder gaan in onze analyse. De ontwerpteams hebben moeite noch tijd gespaard om hun voorstellen uit te werken. Maar gaat het hier niet om 'research for design', de onvermijdelijke arbeid die iedere ontwerper moet leveren om zijn project uit te werken?

De architecten suggereren dat we de strijd tegen de klimaatver-

andering zullen verliezen – een statement met enorme politieke, sociale en economische implicaties. We kunnen dergelijk verstrekkend maatschappelijk denkspoor niet vrijblijvend lanceren: er is nu nood aan 'research by design'.

Laat ons bijvoorbeeld onderzoeken of de drie architectuurvoorstellen – bouwen in een lagune, bouwen op strandhoofden, bouwen in de polders – wel bestand zijn tegen een duizendjarige storm of een stijging van de zeespiegel. Misschien blijkt dan dat het voorzichtige voorstel van Ccaspar eerder geschikt is.

Een andere onderzoeksvraag gaat over de manier waarop we ons gebouwenpatrimonium met zijn versnipperde eigendomsstructuur kunnen laten vervellen tot een meer geschikte ruimtelijke struc-

PLANNING

MAAT ONTWERPERS richten hun aandacht op de zee. Ze projecteren een nieuwe Europese diepzeehaven op een zandbank voor de Belgische kust, in de luwte van bestaande ruimteclaims maar dicht bij de internationale scheepsroutes. Enorme schepen kunnen aanmeren in de haven, waar de vrachten worden overgeladen op kleinere kustvaarders, die tot diep in de omringende hinterlanden kunnen binnendringen. Rond de haven wordt een echte stad gebouwd met New-Yorkse allures. De vrijgekomen ruimte in de oude havens aan land kan ingezet worden voor stadsuitbreiding. [4]

CCASPAR I.S.M. CLUSTER, HOGENT, ILVO EN SUM van hun kant kijken naar het binnenland. De verdedigingsmuren die we nu opwerpen tegen de duizendjarige storm zullen nooit hoog genoeg zijn. We herinneren ons allemaal de hallucinante beelden van de tsunami in Japan (2011): gigantische watermassa's tilden grote schepen over de betonnen muren, het binnenland in. En dus stelt Ccaspar voor om de polders in te zetten ter bescherming van het bebouwde patrimonium. Overal in het binnenland lopen dammen, verhoogde wegen, spoorwegbermen... die we kunnen samensmeden tot een gecompartmenteerde kustregio met een fijnmazig dijkenetwerk. De terrassen tussen de dijken verschillen in hoogte, waardoor ze afwisselend overstromen. Zo ontstaan er verschillende ecologische, agrarische en belevingscondities. [5]

Ook deze voorstellen bleken heel wat debat uit te lokken. Is een nieuwe Europese diepzeehaven politiek wel haalbaar in het licht van de bikkelharde concurrentiestrijd tussen de havens aan de Scheldedelta? Is een beschutte landinwaartse haven niet veiliger dan de locatie in open zee? Hoe leefbaar is wonen midden op zee? Waarom is het plausibele voorstel van Ccaspar geen actiepunt van Vlaanderen in Actie? Zal de landbouwsector, die zo belangrijk is in de polders, wel instemmen met het wisselend en onvoorspelbaar overstromen van agrarisch gebied?

tuur. Het zou bijzonder nuttig zijn om eindelijk te beschikken over de juridische en notariële instrumenten die een ruilverkaveling van eigendommen kunnen ondersteunen – weliswaar zonder sociale drama's⁴.

Maar bovenal moeten we ons buigen over veranderingsstrategieën. Zelfs na de ergste calamiteiten verlangen mensen terug naar wat ze verloren hebben: geliefden, eigendommen, vertrouwde plekken... Na de grote brand van Londen (1666) stelde Christopher Wren voor om een heel nieuwe stad te bouwen, maar hij kreeg de vele vastgoedeigenaars hiervan niet overtuigd. Na de Eerste Wereldoorlog riepen de modernisten op om de wederopbouw volgens nieuwe stedenbouwkundige recepten aan te pakken; dat belette niet dat Ieper werd herbouwd naar het denkbeeldige beeld van de verdwenen middeleeuwse stad.

⁴ Zie het artikel over woonarmoede in Ruimte 21 van dezelfde auteur.

Vooruitkijken

De projecten van Wisselland, en vooral dan de architectuuroefeningen, lijken ontvouwd in een waardenvrije context. Dat maakt de voorstellen gevoelig voor speculatie: het doembeeld van een weggespoelde kust levert munitie voor de voorstanders van 'harde' kustdefensie, de vastgoedsector vindt argumenten om alvast nieuwe bouwlocaties aan te snijden, zoals eilanden voor de kust of poldergebied. Het lijkt ons dan ook essentieel om enkele 'waarden' voorop te stellen bij het verder onderzoek naar de transformatie van Kustland.

FUTURE COMMONS 2070

Maat ontwerpers kijken naar zee, Ccaspar naar het hinterland: een noodzakelijke verbreding van ons verengd zichtveld op de smalle kuststrook. Een confrontatie van deze voorstellen met 'Future Commons 2070' is verhelderend. In deze toekomstverkenning staat het begrip 'commons' centraal. Natuurlijke en

³ Hiermee wordt verwezen naar een 'taxonomie van het ontwerpend onderzoek', die prof. Jan Schreurs herhaaldelijk heeft voorgesteld in lezingen en publicaties.

IS DE ECONOMISCHE MOTOR VAN DE KUST NIET TE EENZIJDIG GERICHT OP DE SEIZOENSGBONDEN ACTIVITEIT DIE HET TOERISME BIJ UITSTEK IS?

DE DUURZAME LIJNKUST

Het is wat bevreemdend dat ontwerpers zich niet toeleggen op een stapsgewijze 'verduurzaming' van de huidige kustbebouwing. Is die zo verguisde 'Atlantic Wall' geen interessante vorm van Renaat Braems' Lijnstad? De badplaatsen worden efficiënt aan elkaar geregen met de kustlijn, de tram en de kamstructuur van wegen. De bezoeker wordt in een welhaast kinetische ervaring van plek tot plek gevoerd: kustplaatsen met hun eigen karakter (dorp, stad, verkaveling, jachthaven, belle époque- of modernistische wijken), wisselende duinenstroken, doorkijken naar de zee, diepe zichten in de polders. Ondanks de voelbare druk blijft er in dit concept nog steeds een grote mate van gemeenschappelijkheid overeind: wandeldijken en stranden zijn tot nader order nog steeds niet geprivatiseerd.

Zo'n bebouwingsstructuur kan in principe tot uitstekende energietechnische prestaties leiden. De opstelling van appartementsgebouwen in rij heeft een grote compactheid. De lineariteit vergemakkelijkt de aanleg van allerlei warmte- en energienetten. Net in de zomer genereert de toeristische bezetting een grote vraag naar sanitair warm water: collectieve zonneboilers kunnen hierin voorzien. De wind- en getijdenenergie uit zee kan rechtstreeks ingeplugd worden op de gebouwen. Het zijn maar een paar voorbeelden

van de vele kwesties die het voorwerp kunnen uitmaken van doorgedreven onderzoek. De tijd dringt: we zijn al volop begonnen met de heraanleg van dijken. Het zou toch een gemiste kans zijn, mochten we hierbij niet anticiperen op de toekomstige inzet van energienetwerken.

Op het congres 'Making Waves' (2013) over *integrated coastal zone management*, opperden Nederlandse architecten dat gebouwen ook als kustverdediging kunnen ingezet worden. Ze werken momenteel plannen uit waarbij de begane grond bij een aanzienlijke stijging van de zeespiegel kan omgebouwd worden tot zeewering. Ook voor onze Noordzeekust is het een uitdagende gedachte om de overgebleven duinengordel te versterken en aan te sluiten op de gesloten bebouwing van de dijken...

Maar de belangrijkste opgave in de verduurzaming van de kust ligt in het sociale. Er is maar van duurzaamheid sprake als we de schrijnende segregatie die gaandeweg tot stand is gekomen eindelijk een halt toeroepen: segregatie tussen oud en jong, tussen rijk en arm, tussen tijdelijke en permanente bewoners. Een gecorrigeerde ordening van de ruimte en een gevarieerd kwaliteitsvol woningaanbod spelen hierbij een belangrijke rol. Strand en dijk zijn hoofdzakelijk voor toeristen interessant. Een levendige kustgemeente heeft daarnaast ook nood aan openbaar domein voor het dagelijkse leven: speelpleintjes, ontmoetingsplaatsen, hangplekken (waarom niet?) voor jong en oud. En wat huisvesting betreft: zoals hierboven al vermeld, lokt het verschaald woningpatrimonium oudere en armere mensen uit het binnenland naar de zeedijkwijken en werkt het zo sociale segregatie in de hand.

KUSTLAND

Zelfs al is een duurzame Lijnkust een uitdagende en fascinerende gedachte, we moeten het concept ook fundamenteel in

vraag durven stellen. We blijven het maatschappelijk uitgangspunt verdedigen dat iedere burger toegang heeft tot een goede dienstverlening. Het kan niet dat mensen die bijvoorbeeld lijden aan mobiliteitsarmoede – dit is: niet beschikken over een auto of over openbaar vervoer – verstoken blijven van toegang tot onderwijs, werk, gezondheidszorg, cultuur, sociaal netwerk.

Stedennetwerken hebben tot doel om zowel de aanbod- als de vraagzijde te optimaliseren. Steden en gemeenten hebben een eigen karakter en bieden eigen gespecialiseerde voorzieningen aan. Door netwerkvorming kunnen ze zich profileren op hun eigen sterkte, terwijl de burger in dat netwerk al de voorzieningen aantreft die hij nodig heeft en waar hij recht op heeft.

We moeten het 'stedelijk netwerk Kust' in die context durven herbekijken. Is de economische motor van de kust niet te eenzijdig gericht op de seizoensgebonden activiteit die het toerisme bij uitstek is? Biedt de kust wel een voldoende breed palet van tewerkstelling aan? Hoe is het er met het onderwijsaanbod gesteld? Zijn de aangeboden woonmilieus wel geschikt voor een brede bevolkingslaag? Is het gedefinieerde netwerk bij machte om segregatie tegen te gaan? Kunnen we kustverdediging alleen in dat smalle kustfront oplossen? Is de kusttram het geschikte openbaarvervoersmiddel voor een stedennetwerk?

Op al die vragen luidt het antwoord: nee. De kust moet het Kustland worden. Er zijn natuurlijk iconische knooppunten zoals Oostende. Maar verder is er geen kust zonder Brugge, Torhout, Veurne, Diksmuide of Roeselare. En dat nieuwe netwerk van steden heeft een specifiek openbaar-vervoersysteem nodig om burgers, voorzieningen en diensten met elkaar te verbinden. Op een duurzame manier, zoals het Kustland past.

culturele hulpbronnen – inclusief water, lucht, en bewoonbaar land – moeten toegankelijk blijven voor alle leden van de samenleving. Deze hulpbronnen mogen geen exclusief privaat bezit worden, ze moeten gemeenschappelijk blijven. Deze radicale stellingname leidt tot drie randvoorwaarden voor de ontwikkeling van de zee. Vooreerst moeten we zeer zorgvuldig omgaan met de zee: projecten die aan land kunnen ontwikkeld worden mogen niet op zee gelanceerd worden. Verder moeten we de 'commons' versterken: projecten op zee horen toe aan de gemeenschap. En tot slot mogen alle ingrepen enkel een lage en tijdelijke impact hebben: onomkeerbare constructies op zee zijn uit den boze.

In het licht van deze randvoorwaarden kan men zich afvragen of de uitbouw van een Europese diepzeehaven wel verantwoord is. En een kustverdediging met wisselende overspoeling van de polders vereist dan weer een duidelijk gemeenschappelijk beheer, naar analogie met de historische waterschappen. Overigens zou het verfrissend zijn, mochten we het begrip 'commons' ook blijven huldigen voor de zo belangrijke infrastructuur aan land. Autowegen, spoorwegen, havens en luchthavens houden we op zijn minst in gemeenschappelijk beheer.